

λίθων ἄλλη ἀναγραφή ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ Β πλευρᾷ, μόνον βραχυτέρα κατὰ 9 στίχους. Ἄς σημειωθῆ δέ, ὅτι οἱ λίθοι οὐδαμοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ὀνομαζόνται ἐκ τόπου τινός, ὡς τοῦτο γίνεται μάλιστα ἐν τῇ Ἐλευσινιακῇ ἐπιγραφῇ, τῇ ἐν Ἐφῆμ. Ἀρχ. 1886, σελ. 186 κ. ἐξ. ἔνθα μνημονεύονται λίθοι ἐξ Ἀκτῆς, ἐξ Αἰγίνης, Πεντελῆθεν, καὶ Ἐλευσινιακῆ πέτρα. Ἀλλὰ θεωρῶ πιθανόν, ὅτι καὶ οἱ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ λίθοι καὶ ἐν γένει τὸ ὕλικόν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Δῆλον ἐκομίσθησαν (ἴδε Α, στ. 10-13. 58. Β, στ. 43). Καὶ ἐκεῖνα τὰ «τὸν λίθον ἕκαστον δραχμῆς», τὰ ἐν Α, στ. 29 ἀκολουθοῦντα εὐθὺς μετὰ τὸν ἀριθμὸν ΓΗΗΔΠΙΙ=667, οὐδὲν ἄλλο δηλοῦσιν ἢ ὅτι ἡ κομιδὴ ἢ ὁ ναῦλος εἰς Δῆλον ἦτο μιᾶς δραχμῆς δι' ἕκαστον λίθον μικρὸν ἢ μέγαν¹.

Πολλὰ ἄλλα τῆς ἐπιγραφῆς, δεόμενα ἐπιστάσις, παραλείποντες, ἰδίως τὰ ἐν τῷ ἄνω μέρει τῆς Α πλευρᾶς ἀτελῶς ἢ καὶ κακῶς παρ' ἡμῶν ἀνεγνωσμένα, ἅπερ ἔμειναν καὶ ἀδιανόητα, ὀφείλομεν ὁμῶς νὰ εἰπωμέν τι περὶ στίξεως, τῆς ἐν αὐτῇ, καὶ περὶ σφαλμάτων, ἃ θεωρητέα ὡς παρὰ τοῦ χαράξαντος τὴν πλάκα γενόμενα. Λοιπὸν πρῶτον τὰ σφάλματα τοιοῦτο θεωρῶ ἐν Α, στ. 10 τὸ περιττεῦον ΟΥ, πλὴν ἂν τις εἴπῃ, ὅτι θετέον πρὸ αὐτοῦ

ἐν Τ. Ἐν στ. 12 τὸ εἰς ἀντί: ἐς. Περὶ τοῦ ἐν στ. 42 Δ ἤδη ἐλάλησα ἐν τῇ προηγηθείσῃ σημειώσει. Τὴν δίστιγμα στίξιν τοῦ ἀρχετύπου τὴν μεταξὺ τῶν ἀριθμητικῶν γραμμάτων καὶ εἴπου ἀλλαχοῦ, ἐτήρησα ἀκριβῶς ὅπου δὲ ἐν τοιαύταις χώραις δὲν τὴν βλέπει τις ἐν τῇ μεταγραφῇ μου, ἐκεῖ ἄς πιστεύσῃ, ὅτι καὶ ὁ λίθος δὲν τὴν ἔχει. Ἀλλαχοῦ δὲ τῇ τοῦ λόγου ἐννοία ἐπικουρῶν ἔθηκα ἐξ ἐμοῦ νεωτερικὰ στίξεως σημεῖα τὸ κόμμα καὶ τὴν ἄνω τελείαν, οὐδέποτε δὲ τὴν τελείαν, διότι ταύτην μετεχειρίσθησαν κατὰ τὸ κοινὸν ἔθος πρὸς δήλωσιν τῶν ὄντως ἢ τῶν ἐξ ὑποθέσεως ἐκλιπόντων γραμμάτων, καὶ περὶ τοῦτο ὄση μοι δύνამις ἐσπούδασα νὰ εἶμαι ἀκριβής.

Δύω ἔτι σημειωμάτια περὶ δύο ὀνομάτων ἀνδρῶν. Ὁ ἐν Α, στ. 30 πατήρ ἐγγυητοῦ Πίστων Ἀθμονεύς εἶναι πρόγονος ἢ ἄλλως συγγενῆς τοῦ Πιστωνίδο Ἀθμονέως τοῦ ἐν τῇ Ἐλευσινιακῇ ἐπιγραφῇ, τῇ ἐν Ἐφ. Ἀρχ. 1886, σελ. 186. Τὸ ἐν Β, στ. 53-54 ὄνομα Ἐπαφροδίτου, τὸ τόσον συχνὰ ἐν τοῖς ὕστερον Ἑλληνοῤῥωμαϊκοῖς χρόνοις ἐν βιβλίοις τε καὶ ἐπιγραφαῖς ἀπαντῶν, πρῶτον ἴσως ἐδῶ χρονολογικῶς ἐνεφανίσθη.

¹ Ἐν Ἀθήναις, τῇ 13 Ἰουλίου 1887.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΣΚΥΦΟΙ ΒΟΙΩΤΙΚΟΙ ΔΥΟ

(Πίναξ 5)

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1884 ἐξεδώκαμεν ἐν τῇ ἐφημερίδι ταύτῃ δύο σκύφους Βοιωτικούς, ἔχοντας ἐκτύπους παραστάσεις ἐκ τῆς ἀρχαίας ἠρωολογίας

¹ Περιέργα δὲ τὰ περὶ τὸν κατάλογον τῶν λίθων τούτων. Μελετήσας ἐγὼ αὐτόν, ὄντα μετὰ τόσον θαυμαστῆς ποιικιλίας μέτρων συντεταγμένον. εἶρον, ὅτι ἐν Α, στ. 42 τὸ ἀριθμητικὸν γράμμα Δ, ὃ μετ' ἐρωτηματικοῦ ἀμφιβολίας ἐνέθηκα ἐν τῇ μεταγραφῇ μου, δύναται καὶ ὡς Γ νὰ ἀναγνωσθῆ. Ἀλλ' εἴτε ἐχάραχθη ποτὲ ὡς Γ εἴτε ὡς Δ, θεωρητέον κατ' ἄμφω ὡς ἡμαρτημένον τυπικῶς· διότι δὲν ἔπρεπε νὰ καταλεχθῶσι χωριστὰ δύο διάφορα ἢ δύο ἴσα ποσὰ λίθων, ἔχοντα τὸ αὐτὸ μήκος καὶ πλάτος, ὅπως γίνεται εὐθὺς ἐκεῖ ἐν τῷ αὐτῷ στίγῳ καὶ τῷ ἐφεξῆς, οὐδαμοῦ δὲ ἄλλοθι· ἀλλ' ἔπρεπε νὰ συμπροστεθῶσι τὰ δύο ποσὰ λίθων καὶ γίνωσιν ἓν. Ἐν τούτοις μόνον ἂν πιστευθῆ τὸ Δ, ἐκθαίνει ὁ ἀριθμὸς πάντων τῶν ἐπὶ μέρους καταλεχθέντων λίθων ὡν 667, δηλ. αὐτός ὁ ἐν στ. 28 ἀναγεγραμμένος ΓΗΗΔΠΙΙ σωστότατος.

μετ' ἐξηγήσεων πολυγραμμάτων, καὶ τοὺς ἐθεωρήσαμεν ὡς καινοφανῆ μνημεῖα, ἀνάλογα τῶν ἐκ λίθου ἐκείνων ἢ γύψου πινάκων, ὁποῖος εἶνε ὁ Ἰλιακὸς (tabula Iliaca) καὶ ἄλλοι, ὅσους περιέλαβέ ποτε ὁ O. Jahn ἐν τῷ βιβλίῳ του Griechische Bilderchroniken, Bonn, 1873. Εἶχομεν δὲ τότε εἰπῆ, ὅτι καὶ τρίτον σκύφον ὅμοιον, περιελθόντα εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, ἐμέλλομεν προσεχῶς νὰ ἐκδώσωμεν· ἀλλ' ἀνεβλήθη ὕστερον τὸ πρᾶγμα. Τώρα δέ, ἀφοῦ τὸ Μουσεῖον τῆς Ἑταιρίας ἀπέκτησε νεωστὶ ἐξ ἀγορᾶς καὶ τέταρτον ἄλλον ὅμοιον σκύφον, ὡσαύτως ἐκ Βοιωτίας, ἐκδίδομεν

τούς δύο ὁμοῦ ἐν τῷ Ε^ω πίνακι, ἐσχεδιασμένους ὑπὸ τοῦ τεχνίτου Gilliéron, πρῶτον δὲ ὑπὸ τὸν ἀριθ. 1 τὸν τέταρτον, ὡς καὶ πολὺ τοῦ τρίτου ἀξιοπεριεργότερον.

Ὁ σκύφος οὗτος (ῥόθου 0,08, διαμέτρου 0,135, περιφερείας 0,43) εἶναι ἐρυθρωπὸς τὸ χρῶμα, καί, ὡς ὁρᾶται ἐν τῇ ἀπεικονίσει, σῶος, οὐδὲν σχεδὸν παθῶν ἐκ τοῦ χρόνου· ἀλλὰ ἢ ἐκ τῆς μήτρας ἀποτύπωσις τοῦ ἀρχῆθεν ὄχι καλῶς ἐπιτυχοῦσα ἀφῆκεν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ φλυκταινώδεις τινὰς μικρὰς διαβρώγας τοῦ πηλοῦ ἢ γραμμικὰς ἐξάρσεις, συγγεούσας ἐνιαχοῦ τὸν θεατὴν, μέρη δὲ τινα πάλιν τῶν μορφῶν, μάλιστα αἱ κεφαλαί, φαίνονται ἐπιπέδως πεπιεσμένα. Τῆς αὐτῆς ἀνεπιτυχοῦς ἐκ τῆς μήτρας ἀποτυπώσεως ἀποτέλεσμα εἶναι καὶ ἡ πολλὴ τῶν πλείστων γραμμάτων ἀσάφεια. Ταῦτα δὲ ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον νὰ δηλώσωμεν ἐνταῦθα, ἵνα μὴ τὰ ἐν τῷ πίνακι ἐκληρωθῶσιν ὡς ἀποτριβαὶ τῆς ἐπιφανείας ἢ ἀτέλειαι τῆς ἀπεικονίσεως. Καὶ νῦν ἐρχόμεθα ἐπ' αὐτὴν τὴν ἐκ δεκαπέντε μορφῶν συνισταμένην παράστασιν.

Αὕτη δεικνύει ἡμῖν τὰ πλείστα τῶν δρωμένων ἐν τῷ σωζομένῳ τοῦ Εὐριπίδου δράματι « Ἰφιγενεία τῇ ἐν Αὐλίδι », ἀλλ' ὄχι πάντα, οὔτε ἴσως καθ' ἣν ὁ ποιητὴς τὰ ἐξέθηκεν ἀκολουθίαν, (ὡς τοῦλάχιστον ἡμεῖς νομίζομεν). Ὁ τεχνίτης δ, τι τοῦ δράματος ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ περιέλαβεν εἰς ἕξ συστάδας μορφῶν, οἷον εἰς σκηνας, (τὰς μὲν τρεῖς τριπροσώπους, τὰς δ' ἄλλας τρεῖς διπροσώπους), ἐπιγράφας ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν μορφῶν, καθὼς ἐνεχώρει, τὸ ἐκάστης μορφῆς ὄνομα, ἐν χῶρῳ δὲ τινὶ εὐρυτέρῳ, ὃν ᾠκονόμησε μεταξὺ τῆς δ^{ης} ἀπ' ἀριστερῶν τῷ ὄρῳντι καὶ τῆς ε^{ης} συστάδος, ἐνέθηκε τὰ Εὐριπίδου Ἰφι-

γενείας

ἄνευ τοῦ « ἐν Αὐλίδι », εἰ καὶ εἶχε τόπον πρὸς τοῦτο. Τὰ δὲ ὀνόματα, ὡς ἀρχῆθεν ἐπεγράφησαν, πάντα σωζόμενα, εἶναι δεκατέσσαρα τὰ ἐξῆς, γινόμενης ἀρχῆς ἐξ ἀριστερῶν καὶ καθ' ἄς ἐγὼ συστάδας ἕξ τὰ θεωρῶ ἐνούμενα·

1. Ἀγαμέμν-Ἰφιγενεία
ων
2. Ἀχιλλεὺς Κλυταιμῆ-Ἰφιγενεία
στ- ρα

3. πρέσβυς Κλυταιμῆστ-
ρα
4. Ἀχιλλεὺς Κλυταιμῆστ-
στρα
5. Ὀρέστης Κλυταιμῆστ-
ρα
6. Ἰφιγένεια: Ἀγαμέμνων Κλυταιμῆστ-
ρα

Οὕτω ἐπαναλαμβάνεται δις τὸ Ἀγαμέμνων, τρίς τὸ Ἰφιγένεια, δις τὸ Ἀχιλλεὺς, πεντάκις τὸ Κλυταιμῆστρα, ἀπαξ τὸ πρέσβυς¹ καὶ ἀπαξ τὸ Ὀρέστης (διότι ὁ ἐν τῇ α^η συστάδι ἀπεικονισμένος Ὀρέστης ἔμεινεν ἀνεπίγραφος).

Ταῦτα μὲν οὕτως· θεωρήσωμεν δὲ νῦν ἐκάστην τῶν παραστάσεων. Ἐκφραστικώτατα μὲν καὶ σαφέστατα διατετυπωμένη φαίνεται ἡμῖν μία ἐκ τῶν ἕξ συστάδων, ἢ γ^η ἀπ' ἀριστερῶν, ἢ δίμορφος, ἣτις ταυτίζεται ἀκριβῶς μὲ μίαν τῶν ἐν τῷ Εὐριπίδειῳ δράματι σκηνῶν, ἐκείνην, ἐν ἣ ὁ γηραλέος καὶ πιστὸς τοῦ οἴκου δούλος, ὁ πρέσβυς, δρομαῖος καὶ ἐν σφοδρᾷ πάθους κινήσει ἐπισπεσῶν ἀποκαλύπτει εἰς τὴν οἶον ἔμπληκτον ἰσταμένην Κλυταιμῆστραν τὴν ἀπαισίαν βουλήν τοῦ Ἀγαμέμνονος περὶ τῆς Ἰφιγενείας, λέγων (στίχ. 873 τοῦ δράμ.). « παιδα σὴν πατὴρ ὁ φύσας αὐτόχειρ μέλλει κτανεῖν! ». Ἐκ τῶν ἄλλων συστάδων ἢ α^η καὶ ἢ γ^η φαίνονται μοι καλῶς μὲν συντεθειμένοι, ἀλλ' οὐχὶ τόσο σαφεῖς. Ὅμως δὲ δοκιμάζομεν καὶ τούτων καὶ τῶν ἄλλων τὴν ἐρμηνείαν. Ἡ α^η λοιπὸν ἀπ' ἀριστερῶν κατὰ τὰ ἐπ' αὐτῆς γράμματα παριστάνει μὲν τὴν Ἰφιγενείαν, τῇ δεξιᾷ αὐτῆς ἐφαπτομένην τῆς ἀριστερᾶς τοῦ ἐπικεκαλυμμένου τὴν κεφαλὴν πατρός της, ἐν ταυτῷ δὲ προσάγουσαν καὶ τὸν μικρὸν ἀδελφόν της, ἀλλὰ δὲν εἶναι φανερόν, ἂν παρεστάθῃ ἐδῶ ἡ πρώτη τῶν τριῶν τούτων προσώπων ἐν Αὐλίδι συνάντησις, (ὅτε ἦτο καὶ τετάρτη παροῦσα ἡ Κλυταιμῆστρα)· ἢ ἡ ἰκεσία ἣν ἰκετεύει ἡ δύστηνος κόρη (ἐν στίχ. 1241 κ. ἐξ.) μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ της τὸν πατέρα

¹ Ἐν τοῖς τοῦ « δράματος προσώποις », τοῖς ἐκδοδομένοις πρὸ τοῦ καιμένου τῆς Ἰφιγενείας ἐν Αὐλίδι, τὸ πρόσωπον τοῦτο καλεῖται πρεσβύτης· ἀλλ' ἐν τῷ δράματι αὐτῷ ἐν στίχῳ α' ἀναγινώσκομεν τὸ ἐκ στόματος τοῦ Ἀγαμέμνονος προφερόμενον « ὦ πρέσβυ », καθὼς δηλ. καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγγείου κεῖται. Τὰ δὲ δύο σίγμα τῆς λέξεως ταύτης, τὰ πρὸ τοῦ βήτα, ἔχουσιν ἀνάλογα τὰ δύο σίγμα, τὰ ἀπαντῶντα συχνὰ ἐν ἐπιγραφαῖς πρὸ τῶν θ, κ, τ. Ἴδε λ. γ. τοὺς πίνακας τῆς ὑπὸ Dittenberger ἐκδοθείσης Sylloge inscriptionum graecarum.

ὕπὲρ τοῦ νὰ μὴ ἀποθάνῃ ἄωρος. Κλίνω δὲ μᾶλλον ὑπὲρ τῆς προτέρας ἐκδοχῆς. Ἡ 6^α συστάς παριστάνει ἴσως ὄχι τὴν πρώτην, ἀλλὰ τὴν δευτέραν συνάντησιν τοῦ Ἀχιλλέως μετὰ τῆς Κλυταιμῆστρας, ὅτε ἡ Ἰφιγένεια, αἰδουμένη τὸν ἐκ Θεσσαλίας ἦρῳα, ὄρμα ἢ ἀποχωρήσῃ ἐκ μέσου, ἡ δὲ μήτηρ τῆς στρεφόμενη πρὸς αὐτὴν θέλει νὰ τὴν κρατήσῃ, ἵνα συνικετεύσωσιν αὐτὸν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς (κατὰ τὰ ἐν τῷ δράμ. στ. 1338 κ. ἐξ.). Τὰ τῆς 7^{ης} συστάδος εἶπομεν ἤδη. Ἡ 8^η φαίνεται μὲν πως παριστάνουσα τὸν Ἀχιλλέα ἐκθαμβούμενον ἐπὶ τῇ ἀνακοινώσει τῆς Κλυταιμῆστρας περὶ τῆς μετὰ τῆς Ἰφιγενείας γαμικῆς του συζεύξεως, ἐνῶ αὐτὸς οὐδὲν προεγνώριζε (στίχ. τοῦ δράμ. 837 κ. ἐξ.), ἀλλ' ἴσως μᾶλλον εἰκονίζεται ἐδῶ ὁ Ἀχιλλεὺς ὑπισχνούμενος ἱπποτικῶς τῇ Κλυταιμῆστρᾳ τὴν σωτηρίαν τῆς θυγατρὸς τῆς, τῆς κληθείσης μνηστῆς του, ἂν τις ἤθελε πειραθῆ ἄκουσαν αὐτὴν νὰ ἀγάγῃ ἐπὶ τὸν βωμὸν (στίχ. τοῦ δράμ. 1365 κ. 1427). Ἡ 9^η, ἡ κατὰ τὰ γράμματα παριστάνουσα τὴν Κλυταιμῆστραν καὶ τὸν Ὀρέστην, ἀμφίβολον εἶναι, ἂν πρέπει νὰ ἐκληρωθῇ ὡς αὐτοτελὴς συστάς, ἢ ὡς ἐν σχέσει στενῇ πρὸς τὰς τρεῖς τῆς ἐπομένης συστάδος μορφάς· τοῦτο ἴσως μᾶλλον, καὶ τότε δυνατόν εἶπαι, ὅτι ἡ Κλυταιμῆστρα παρεστάθη ἐδῶ ὀλίγον πρὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἐστράφη πρὸς τὴν Ἰφιγένειαν ἵνα τῇ εἴπῃ τὰ ἐν στίχῳ 1452 τοῦ δράματος « προσέλκυσαι νιν (Ὀρέστην) ὑστατον θεωμένη ». Ἀλλὰ μετ' ἐνδοιασμοῦ πολλοῦ λέγω ταῦτα, καθ' ὅσον τὸ βᾶσιμον αὐτῶν ἢ μὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς ἐπομένης 7^{ης} καὶ τελευταίας συστάδος. Αὕτη δὲ εἶναι μὲν ζήτησὶς καὶ ἔχει τινὰ μεγαλοπρέπειαν, ἀλλὰ καὶ ἀσάφειαν. Ἄν δὲν εἶναι ἡ πρωτίστη τῆς ὅλης οἰκογενείας ἐν Αὐλίδι ἐντάμωσις, (ὕπὲρ ἧς ἐκδοχῆς συνηγορεῖ μὲν ἡ ἐπισπερχῆς κίνησις τῆς Ἰφιγενείας, κατὰ τὰ ἐν τῷ δράμ. στίχ. 631 - 2 : « ὦ μήτηρ, ὑποδραμοῦσα γ', ὀργισθῆς δὲ μή, πρὸς στέρνα πατρὸς στέρνα τὰμὰ προσβαλῶ. », ἀντίκειται δὲ ἡ περιλῦπος ὀπίσω τοῦ θρόνου τοῦ Ἀγαμέμνονος στάσις τῆς Κλυταιμῆστρας) τότε θὰ εἶναι ἐδῶ συνεπτυγμένα ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ τεχνίτου δύο διαφορόχρονον κατὰ τὸ δράμα πράξεις, ἡ μὲν, ὅτε δέεται τοῦ πατρὸς ἡ κόρη νὰ λυπηθῇ τὴν νεότητά τῆς, ἐνῶ ἐκεῖνος κἀθηται στυγνὸς καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι ἀνάγκη αὐτῷ νὰ ὑποκύβῃ εἰς τὴν

μαντείαν τοῦ Κάλχαντος καὶ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Ἀχαιοῦ στρατοῦ, καὶ τέλος ἀπέργεται τῆς σκηνῆς· ἡ δέ, ὅτε ὁ ποιητὴς παρέστησε τὴν Ἰφιγένειαν μὴ στέργουσαν εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτῆς παρέμβασιν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ἀναγγέλλουσαν λόγῳ γενναίῳ, ὅτι παραχωρεῖ τὸ ἑαυτῆς σῶμα τῇ Ἑλλάδι, παρακαλοῦσαν δὲ καὶ τὴν μητέρα νὰ μὴ μισῇ τὸν ἄνδρα αὐτῆς· ἀλλ' ἡ Κλυταιμῆστρα ἀπηλπισμένη ἵσταται ὀπίσθεν τοῦ θρόνου καὶ οὐ μόνον πενθεῖ, ἀλλ' ἴσως καὶ βυσοδομεύει ἤδη τὰ ἐν τῷ τοῦ δράμ. στίχῳ 1456 : « δεινὸς ἀγῶνας διὰ σὲ κείνον δεῖ δραμεῖν ».

Τοσαῦτα ἐκρίναμεν ῥητέα περὶ τῶν παραστάσεων, ἀποσιγῶντες τινὰς τῶν ἐν ἡμῖν ἐνδοιασμῶν περὶ ἐκάστης τῶν συστάδων, καθὼς καὶ περὶ τῆς ἀκολουθίας αὐτῶν τῆς σχετικῆς. Δὲν δυναμέθα δὲ νὰ μὴ ἐκφράσωμεν τὴν ἀπορίαν ἡμῶν ἐπὶ τῷ ὅτι δὲν παρεστάθησαν ὑπὸ τοῦ ἀγγειοπλάστου δύο σκηναὶ ἐκ τῶν παρ' Εὐριπίδῃ, ἡ α' ἐν τῷ δράματι ἡ μεταξὺ τοῦ πρεσβύτου καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἡτις εἰς ἡμᾶς ὅ,τι καὶ ἂν λέγωσιν ἄλλοι, πολὺ ἀρέσκει· ἔπειτα ἡ ἄλλη, ἡ διπαθῆς οὕτως εἰπεῖν καὶ πολλῆς ἐκτάσεως ἐκείνη σκηνή, ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν Μενελάου καὶ Ἀγαμέμνονος. Τὴν δὲ τελευταίαν τοῦ δράματος σκηνήν, ἐν ἣ ἡ τοῦ ἀγγέλου ῥῆσις πρὸς τὴν Κλυταιμῆστραν περὶ τοῦ θαυμασίου τέλους τῆς περὶ τὴν Ἰφιγένειαν θυσίας καὶ ἡ πρὸ τοῦ ἀπόπλου ἀποχαιρετιστήριος τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐπίσκεψις, ἡτις εἶναι σχεδὸν τυπικὴ, κατὰ τὰς σημερινὰς roue prendre congé· ταύτην, λέγομεν, τὴν σκηνήν, καὶ ἂν πολὺ ἔτι ἐκτενεστέρα ἦτο ἢ ὅ,τι εἶναι (περιέχει δὲ 98 στίχους), δὲν ἤθελε, νομίζομεν, ποθῆσθαι οὐδεὶς τοῦ σκύφου θεατῆς, ὡς ὄντων τῶν κατ' αὐτὴν ἀπροσφόρων εἰς τεχνικὴν παράστασιν¹.

Περὶ εὐτεχνίας ἢ ἀτεχνίας τοῦ σχεδίου καὶ τῆς ὅλης συνθέσεως τῶν παραστάσεων ἐν ἀγγείῳ ἀποτυχόντι προδήλως κατὰ τὴν ἐκ τῆς μητρὸς ἀποτύπωσιν εἶναι ὄχι ἀσφαλὲς νὰ κάμῃ τις λόγον. Ὅθεν ἀφιστάμεθα τούτου. Ἐν δὲ τι μόνον παρατηροῦμεν ἀναφορὰν ἔχον εἰς τὴν σκευὴν καὶ τὰ φορέματα τῶν

¹ Ἄλλος δὲ λόγος, ἂν ἡ σκηνὴ αὕτη εἶναι καὶ περιττὴ εἰς αὐτὸ τὸ δράμα καὶ ὀβελιστέα ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ἡ ἔλλειψις αὐτῆς ἐν τῷ σκύφῳ δύναται νὰ παράσῃ ἀφορμὴν εἰς τοὺς νῦν κριτικοὺς νὰ εἴπωσι πάλιν πολλὰ περὶ τοῦ ὅτι ἀρχικῶς ἐν τῷ Εὐριπιδεῖ δράματι εἶχον ἄλλως τὰ κατ' αὐτὴν καὶ οὐχὶ ὅπως νῦν φέρονται ἐν τοῖς χειρογράφοις, περὶ οὗ ἡμεῖς, ὡς εἶκός, δὲν ἐκτεινόμεθα, παραπέμπομεν δὲ ἀπλῶς εἰς τὰ ὑπὸ G. Bernhardt ἐκτεθέντα ἐν τῷ Grundriss d. griech. Liter. 2te Bearb. 2te Th. 2te Abthlg. σελ. 416-420.

τριῶν ἀνδρῶν καὶ τοῦ παιδὸς Ὀρέστου. Ὁ τε Ἀχιλλεύς καὶ ὁ Ἀγαμέμνων, εἰ καὶ ἐν στρατείᾳ εὐρισκόμενοι, φοροῦσι πολιτικά, ἄτε οὐ περὶ πολεμικὰς πράξεις ἐν τῷ τότε ἡσχολημένοι, μόνον δὲ ἐν τῇ 6^α συστάδι ὁ Ἀχιλλεύς κρατεῖ τὸ βασιλικόν του σκῆπτρον, ἐν δὲ τῇ δ^η οὐδὲ τοῦτο. Ὁ δὲ Ἀγαμέμνων, καίπερ μεγαλείως ἐπὶ θρόνου καθήμενος, « ὑπὸ δὲ θρήνυς ποσὶν ἦεν », ἄσκηπτρος ὅμως παρεστάθη, πιθανῶς διὰ τὴν τότε αὐτὸν κατέχουσαν λύπην ἐπὶ τῇ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐλθούσῃ εἰς τὸν οἶκόν του συμφορᾷ, ὅτε καὶ δὲν εἶχε νὰ πράξῃ πολιτικῶς τι ἄρχοντος ἔργον, ἀλλὰ μόνον νὰ υποκύψῃ εἰς τὴν πεπωμένην ἀνάγκην. Οὕτως οἱ παλαιοὶ ἤξευραν νὰ τηρῶσιν ἐν παντὶ τὸ εἶκός καὶ τὸ πρέπον. Πολὺ δ' ἀμφιβάλλομεν, ἂν οἱ νεώτεροι δὲν ἤθελαν εἰσαγάγῃ τὸν Ἀχιλλέα ἐν τῇ θεατρικῇ τοῦ δράματος τούτου διδασκαλίᾳ τελείως ἐξωπλισμένον καὶ μὲ λόφον κράνους δεινῶς νεύοντα. Περὶ τοῦ ἱματισμοῦ τοῦ πρεσβύτου καὶ τοῦ παιδὸς Ὀρέστου εἶναι περιττὸν νὰ σημειώσωμέν τι, μόνον δὲ λέγομεν, ὅτι καὶ οὗτοι, ὡς καὶ ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Ἀχιλλεύς, εἶναι ὄχι ὑποδεδεμένοι τοὺς πόδας, ἀλλ' αὐτόχρημα ὑποδηματοφοροῦντες.

Ἐν δὲ τι ἄλλο τῶν λίαν ἀξιοπαρατηρήτων ἐν τοῖς ἐπιγεγραμμένοις τῷ σκύφῳ τούτῳ ὀνόμασιν εἶναι τό, ὅτι, εἰ μὴ πεντάκις, τετράκις ὅμως βεβαίως ἐγράφη ἐν αὐτῷ ἡ γυνὴ τοῦ Ἀγαμέμνονος ὄχι Κλυταιμνήστρα, ἀλλὰ *Κλυταιμνήστρα*, ἄνευ τοῦ νῦ, καθὼς δηλ. ὁ ἡμέτερος Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου πρὸ τεσσάρων ἐτῶν ἀπέδειξε τὸ ὄνομα τοῦτο οὕτω γραφόμενον πάντοτε ἐν τῷ παλαιστάτῳ τῶν Σοφοκλέους χειρογράφων, τῷ ἐν Φλωρεντία, τῷ καλουμένῳ Λαυρεντιακῷ καὶ καθὼς εὐρέθη ὕστερον οὕτω γεγραμμένον καὶ ἐν τοῖς τοῦ Αἰσχύλου δράμασι τοῖς ἐν τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ, καὶ ἐπέρασεν οὕτω δικαίως εἰς τὴν νεωτάτην ἔκδοσιν τοῦ Αἰσχύλου, τὴν ὑπὸ Wecklein ἐν Βερολίῳ τῷ 1885 ἐκδοθεῖσαν¹. Νῦν δὲ ἐπικρατύνεται ἡ γραφή καὶ ἐκ

¹ Ἀνάγνωθι τοῦ Παπαγεωργίου τὸ ἄρθρον, τὸ ἐν τῇ « Νέα Ἡμέρα » τῆς Τεργέστης, ἐν ἀριθ. 487 τῆς 12 Ἀπριλίου 1884, ἢ μᾶλλον τὴν ὕστερον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δημοσιευθεῖσαν διατριβήν, τὴν ἐπιγεγραμμένην « Κλυταιμνήστρα, οὐχὶ Κλυταιμνήστρα, ὑπὸ Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου Δ. Φ. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ « Ἡμερολογίου Ἀνατολῆς » τοῦ 1886). Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ι. Παλλαμάρη. . . 1885 », ἐνθα ἄλλα τε περὶ τοῦ ἐτύμου καὶ τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος τούτου ἀκριβῶς ἐκτίθενται καὶ λέγεται, ὅτι καὶ ἐπὶ γραπτῶν ἀρχαιοτάτων ἀγγείων ἀττικῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν Λατινικοῖς χειρογράφοις εἶχεν ἤδη

τῆς μαρτυρίας τοῦ σκύφου τούτου, ὅστις κατὰ τὸ σχῆμα τῶν ἐπ' αὐτοῦ γραμμάτων φαίνεται ὡς τῶν πρὸ Χριστοῦ Ῥωμαϊκῶν χρόνων, εἰ μὴ καὶ ὀλίγῳ παλαιότερων.

Βραχύτερος θὰ εἶναι ὁ λόγος ἡμῶν περὶ τοῦ ὑπ' ἄρ. 2 ἀπεικονισμένου σκύφου. Ἐπωλήθη οὗτος τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐταιρίᾳ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1884 ὡς ἐκ Τανάγρας προερχόμενος. Εἶναι δὲ, καθὼς καὶ ἡ ἀπεικόνισις δεικνύει, πολλαχῶς κεκολοβωμένος. Ἐπαθε καὶ ἀποτριβὰς κατὰ τὴν σωζομένην του ἐπιφάνειαν. Ὑψος αὐτοῦ 0,085, διάμετρος 0,15, περιφέρεια 0,50. Τὰ ἐπ' αὐτοῦ ὀλίγα καὶ ἀτελῶς ἀπὸ τῆς μήτρας ἐκτυπωθέντα γράμματα φαίνονται πως ὀλίγῳ νεώτερα τῶν τοῦ προηγηθέντος, καθ' ὅσον ἐν αὐτοῖς δις εὐρηται ὄν τοιοῦτο τὸ ω, ὅπερ ὅμως δὲν κρίνεται καὶ ἀλάνθαστον σημεῖον τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὅταν τὰ ἄλλα αὐτὸ συνοδεύοντα γράμματα ἐπιεικῶς ἀρχαίῳσιν, ὡς ἐνταῦθα.

Ἡ περὶ τὴν κοιλίαν τοῦ ἀγγείου παράστασις οὐδὲν μὲν ἔχει τὸ πολὺπλοκόν, εἶναι ὅμως κατὰ τὰ ἐπὶ μέρος ὄχι τόσον εὐκολοεξήγητος. Φέρονται, ὡς βλέπομεν, ταχυτάτῳ δρόμῳ πρὸς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν τέθριππα ἄρματα τρία, ἐφ' ὧν ἠνίοχοι καὶ πολεμισταὶ πάνοπλοι, πρὸς δὲ καὶ εἰς πεζὸς πολεμιστῆς θέει παρὰ τὸ μεσαῖον ἄρμα. Τούτων τῶν ἀρμάτων τὸ πρὸς τὰριστερὰ τῷ ὄρῳντι ἀκρότατον εἶναι ἐγγύς νὰ ὑπερβῇ ἐν κατέμπροσθέν του δι' ὄλου σχεδὸν τοῦ ὕψους τοῦ ἀγγείου πλαστικῶς ἐξειργασμένον κώλυμα, μετριῶς πλατύ, καὶ ἔχον σχῆμα παρεμφερὲς κάμπῃ, καθ' ὅσον τὰ δύο αὐτοῦ κατὰ μῆκος παράλληλα ἄκρα ἢ κρημνοὶ φρίσσουσιν ἐξοχαῖς τισὶν αἰχμηραῖς, ἀνωμάλως πως καὶ ἀσυμμέτρως διατεθειμέναις, καὶ εἶναι τὸ παράξενον τοῦτο μόρφωμα ὁ χάραξ Ἀχαιῶν, ὃν δηλοῦσι τὰ παρέκει ὀρώμενα γράμματα. Εὐθὺς αὕτη ἡ ἐπιγραφή καὶ τὸ παρὰ τὸν ὀπίσθιον πολεμιστὴν τοῦ μεσαίου ἄρματος ἀμυδρῶς φαινόμενον ὄνομα Ὀδυσσεὺς¹ δηλοῦσιν ἡμῖν, ὅτι ἡ πρᾶξις εἶναι ἐκ τῶν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Πρὸς ἀκριβέστερον δὲ καθορισμὸν τῆς πράξεως κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ ἀγγειοπλάστου

εὐρ.θῆ πρὸ πολλοῦ ἢ ὀρθῆ αὕτη ἄνευ τοῦ νῦ γραφῆ αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐκινήθη ἐγκαίρως καὶ ὡς ἐπὶ τοῦτο ἡ προσοχὴ τῶν ἐκδοτῶν, ἵνα καταργηθῇ τέλος πάντων ἢ ἀπὸ πάντε περιπέου αἰώνων εἰσφρόσασα κακὴ γραφή.

¹ Διέλαθε τὸν ἄλλως προσεκτικώτατον ἡμῶν σχεδιαστὴν τὸ ἔτερον τῶν δύο πλησίον ἀλλήλων σίγμα.

καὶ οὐχὶ καθ' ἡμετέραν εἰκαστικὴν ἀντίληψιν ἤθελε συντελέσει, ἂν εἶχε διασωθῆ, καὶ ἐν ἄλλο ἀκόμη κύριον ὄνομα, ἐπιγεγραμμένον, ὡς εἰκάζω, ἐπὶ τοῦ ἐκλιπόντος μέρους τοῦ ἀγγείου καὶ ἂν τὸ νῦν σωζόμενον ὄνομα, τὸ μεταξὺ τοῦ πεζοῦ πολεμιστοῦ καὶ τοῦ ἡνίοχου τοῦ μεσαίου ἄρματος, ἤθελεν εἶναι εὐαναγνωστότερον. Ἄλλὰ δυστυχῶς τοῦτο μόλις ἀναγινώσκεται ὡς *Μυρων* ἢ *Μένων*· κάπως δὲ ἀνωθέν τοῦ διακρίνεται καὶ ἐν Λ ἢ Α, ἴσως καὶ ἄλλο κανὲν παρέκει γράμμα. Ἐκ τῆς Ἰλιάδος (Μ. 193) προσηγόμενος εἰς ἐπικουρίαν ὁ Τρῶς Μένων οὐδὲν βοήθει, πολὺ ὀλιγώτερον ὁ φίλος υἱὸς τῆς Ἥοῦς Μένων. Ἄλλ' ἂν ὑποθέσωμεν ὑποκρυπτόμενον ἐνταῦθα τὸ ὄνομα τοῦ Ἀγαμέμνονος, θὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ ἀρχαῖος τεχνίτης χωρὶς νὰ προσέξῃ εἰς τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη, ἄλλην δὲ τινα παράδοσιν ἢ ἰδίαν ἐπινοίαν ἀκολουθῶν ἠθέλησεν ἐνταῦθα νὰ παραστήσῃ φεύγοντας μὲν προτροπάδην τοὺς Ἀχαιοὺς πρὸς τὰς νῆας, διωκομένους δὲ ὑπὸ τοῦ Ἑκτορος, καὶ οὕτω ἐπέγραψε τὸν Ἀγαμέμνονα συνεπιβαίνοντα τῷ Ὀδυσσεῖ τοῦ αὐτοῦ ἄρματος¹. Τοῦτο φαίνεται μὲν παράδοξον, ἀλλ' ὅταν ἴδῃ τις, ὅτι μόνος ὁ τοῦ τελευταίου ἄρματος πολεμιστὴς προτείνων τὴν ἀσπίδα ὀριζοντίως καὶ σκέπων ὑποκάτω αὐτῆς τὸν ἡνιοχούοντα, ρίπτει τὸ μακρὸν του δόρυ ἐμπρός, οἱ δὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων δύο ἀρμάτων οὐδὲν τοιοῦτο ἔργον ποιοῦσιν, ἀγεται νὰ πιστεύσῃ, ὅτι οἱ ἐπ' αὐτῶν εἶναι οἱ φεύγοντες Ἀχαιοί, ἐπὶ δὲ τοῦ ὀπίσω τρίτου βαίνει ὁ διώκων αὐτούς, αὐτὸς ὁ πρῶτιστος τοῦ Ἰλίου πρόμαχος, ὁ κορυθαῖολος Ἑκτωρ. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἐκ πολλῆς ἀμηχανίας εἰς τοιαύτην τινα ἀντίληψιν τῆς παραστάσεως ἤχθημεν, καὶ ἐμμένοντες πρὸς τὸ παρὸν εἰς αὐτήν, μέχρις οὗ τις ἄλλος πιθανωτέραν ἄλλην ἀντιπροτείνῃ, ἐφελκόμεν τὴν προσοχὴν τῶν μεθ' ἡμᾶς μελετησόντων τὴν παράστασιν ταύτην εἰς τρία τινά, ἃ ἡμεῖς οὐδόλως καταλαμβάνομεν. α^{ον} τί ποιεῖ ὁ πεζὸς ἀσπιδιώτης ὁ παρὰ τὸ μεσαῖον ἄρμα θέων², β^{ον} τί ποιεῖ ὁ ἐν τῷ αὐτῷ μεσαίῳ ἄρ-

¹ Ἐν τῷ Λ τῆς Ἰλιάδος πληθύνονται ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ἀποχωροῦσι τῆς μάχης ἐκάτερος χωριστά. Τὸν Ὀδυσσεῖα ἰδίως κινδυνεύοντα προσεπίξει· πρῶτον ὁ Τελαμώνιος Αἴας, ὕστερον τὸν ἐξάγει τῆς μάχης ὁ Μενέλαος.

² Πρὶν ἢ ἀπορᾶσσω ἐν ἐμοί, ὅτι τὰ δύο πρὸς τ' ἀριστερὰ ἄρματα

ματι προεκτείνων πολὺ τὸν ἀριστερόν βραχίονα, καὶ πῶς δὲν φαίνεται δεξιὰ αὐτοῦ χεὶρ κρατοῦσα μαστίγιον διὰ τοὺς ἵππους, ὅπως τοῦτο ποιοῦσιν οἱ τῶν δύο ἄλλων ἀρμάτων ἡνίοχοι διὰ τῆς δεξιᾶς, καὶ γ^{ον} (τὸ καὶ δυσκολώτερον) τί ποιεῖ ὁ ἐν τῷ γ^ω ἄρματι ἐστραμμένος πρὸς τὰ ὀπίσω ἀσπιδιώτης μὲ τὸς δύο του προτεταμένους βραχίονας, ὧν μάλιστα κεκλιμένος καὶ τεταμένος οὕτω, ὡς ὁρᾶται· ἀπλῶς τὸ νὰ θέλῃ νὰ συνεννοηθῆ μὲ τοὺς ἐν τῷ μεσαίῳ ἄρματι συμφυγάδας του, ἢ νὰ τοὺς προτρέπῃ εἰς ταχύτερον ὁρόμον, δὲν μοι φαίνεται πιθανόν, ἀλλ' οὕτε τὸ νὰ τοξεύῃ εἰς αὐτούς ὡς ἐχθροὺς ἅμα κρατῶν καὶ τὴν ἀσπίδα, θεωρῶ δυνατόν. Τοσαῦτα περὶ τῆς παραστάσεως.

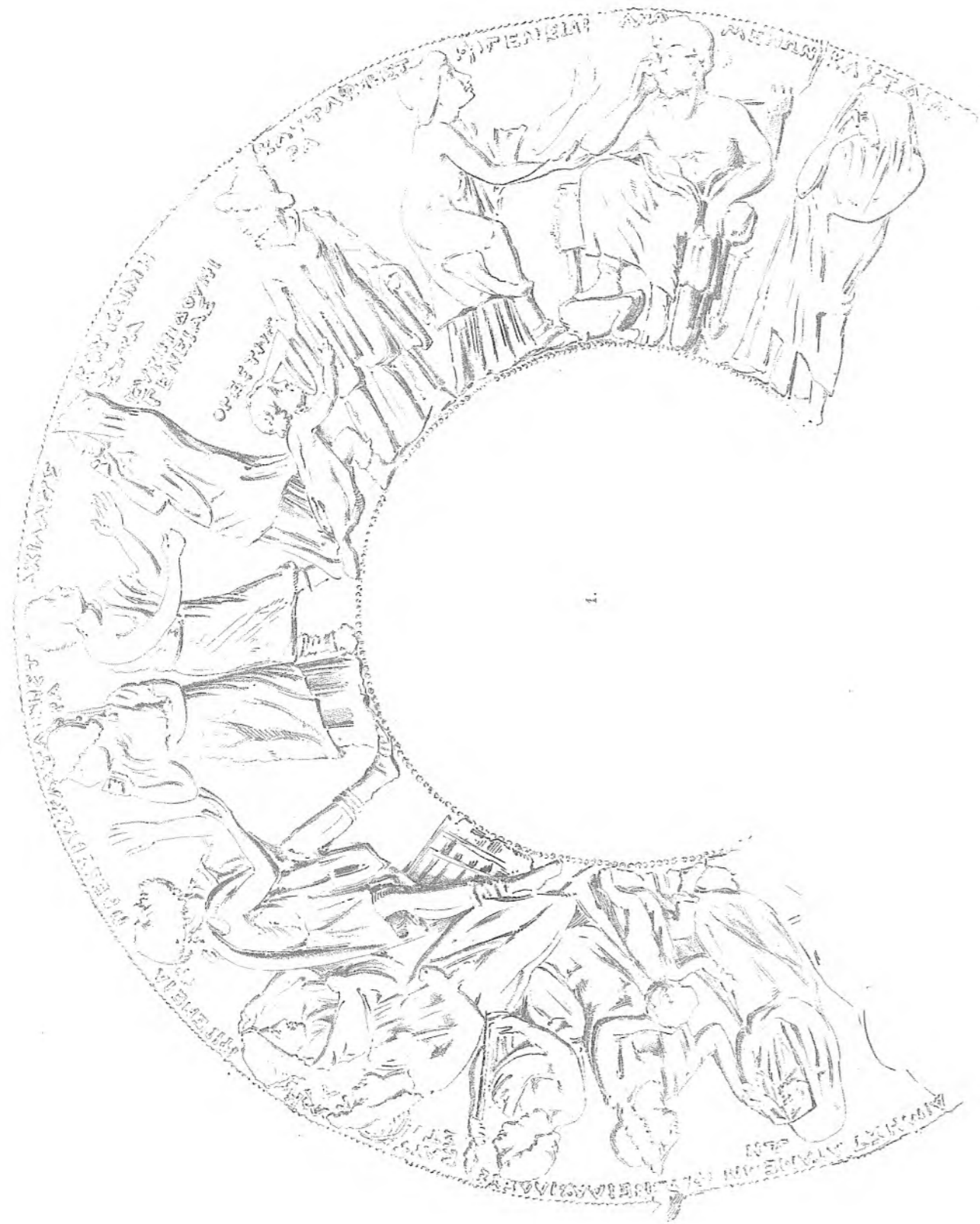
Περὶ τῆς ὀνομασίας χάραξ Ἀχαιῶν παρατηρῶ, ὅτι δὲν εἶναι Ὀμηρικὴ. Αἱ ἐν διαφόροις μέρεσι τῆς Ἰλιάδος ἀπαντῶσαι λέξεις εἶναι· «τεῖχος Ἀχαιῶν, μέγα, εὐρύ, λάϊνον, εὐδμητον, ὑψηλόν. — τάφρος ὀρυκτῆ, εὐρεία, βαθεῖα. — εἴλαρ νηῶν τε καὶ αὐτῶν. — κρημνοὶ ἐπηρεφέες περὶ τάφρον, χεῖλος ἄκρον τάφρου. — στῆλαι προβλήτες, σκόλοπες ὀξείες, πυκνοὶ καὶ μεγάλοι. — πύργοι, κρόσσαι πύργων, δούρατα πύργων, ἔχματα πύργων. — ἐπάλλξεις. — πύλαι ὑψηλαί, δικλίδες, ἐπικεκλιμέναι σανίδες. — ὀχθῆς μακροί. — θαιροί. — μία κληῖς». Ὡς λέξις ὅμως δηλωτικὴ σκολόπων ἢ πασσάλων ὁ χάραξ εἶναι ἰκανῶς παλαιά, ἀπαντῶσα ἤδη παρὰ Θουκυδίδην, Ἀριστοφάνει καὶ Θεοφράστῳ. Ἐφ' ἡμῶν, ἢ μάλλον εἰπεῖν, ἐπὶ τῶν πατέρων ἡμῶν (διότι πολλα κατὰ τοὺς νῦν χρόνους ταχέως ἀπαρχαιοῦνται) τὸ οὐδετέρως καὶ ὑποκοριστικῶς λεγόμενον χαράκι(ον) ἦτο σκευὸς σχολειακόν, καθὼς ἠξεύρουσιν οἱ γεραίτεροι, πρὸς χαράκιωμα εὐθύγραμμον τοῦ χαρτίου, συνδρομῆ καὶ τοῦ ὄνουχος τοῦ τῆς δεξιᾶς ἀντίχειρος.

Ἐν Ἀθήναις, τῆ 11 Ἰουλίου 1887.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

εἶναι τῶν φευγόντων, ἐπὶ βραχὺ προσέσχον τὸν νοῦν εἰς τὰ ἐν Ἰλ. Μ. 80 λεγόμενα, ὅτι ὁ Ἑκτωρ, ἐγγὺς ὢν νὰ διαβῆ ἐφάρματος τὴν τάφρον καὶ προσβάλλῃ τὸ τεῖχος Ἀχαιῶν, ὑπακούσας τῇ συμβουλῇ τοῦ Πουλυδάμαντος μετέβαλε τὸν τρόπον τῆς προσβολῆς καὶ «ἐξ ὀρέων σὺν τεύχεσιν ἄλτο χαμάζει» κτλ. καὶ εἶπα νὰ δεχθῶ τὸν πεζὸν πολεμιστὴν ὡς τὸν Ἑκτορα· ἀλλ' εὐθὺς μετ' ὀλίγον παρήτησα τὴν δόξαν ταύτην. Οὕτω παρήτησα ὕστερότερον καὶ ἄλλην, καθ' ἣν θὰ ἐξελαμβάνετο ὁ πεζὸς πολεμιστὴς ὡς Τελαμώνιος Αἴας ὁ προσεπίσας τὸν Ὀδυσσεῖα κατὰ τὰ ἐν τῷ Λ τῆς Ἰλιάδος.

ΣΚΥΦΟΙ ΒΟΙΩΤΙΚΟΙ ΔΥΟ.